

DOI <https://doi.org/10.32782/3041-1394.2024-2.8>

УДК 616.31:614.2] – 084

Н.Л. Чухрай, доктор медичних наук, професор, завідувач, кафедра ортодонції, Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького, вул. Пекарська 69, м. Львів, Україна, індекс 79010, nchukhray@gmail.com

У.О. Стадник, кандидат медичних наук, доцент, кафедра терапевтичної стоматології ФПДО, Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького, вул. Пекарська 69, м. Львів, Україна, індекс 79010, uliana74@gmail.com

О.В. Єзерська, асистент, кафедра стоматології дитячого віку, Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького, вул. Пекарська 69, м. Львів, Україна, індекс 79010, doctoroksana@ukr.net

ДОСВІД ПРОВЕДЕННЯ «УРОКІВ СТОМАТОЛОГІЧНОГО ЗДОРОВ'Я» ЯК НЕВІД'ЄМНИЙ СКЛАДНИК САНІТАРНО-ОСВІТНЬОЇ РОБОТИ

Відомо, що гігієна порожнини рота є одним із найбільш доступних та ефективних засобів профілактики захворювань порожнини рота, одним із аспектів якої є санітарно-освітня робота. З огляду на це у Львівському національному медичному університеті імені Данила Галицького колективом авторів розроблено, запроваджено та апробовано регіональну програму «Дітям Львівщини – стоматологічне здоров'я», основою якої є проведення «Уроків стоматологічного здоров'я» для різних вікових груп населення України. У 2020 році назву програми змінено на «Стоматологічне здоров'я – дітям України».

У 2009–2023 роках було проведено велику кількість планових «Уроків стоматологічного здоров'я» за участю студентів-стоматологів, лікарів-інтернів, лікарів-ординаторів та викладачів стоматологічних кафедр та ін. Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького. Особлива увага у програмі приділяється дітям, які опинились у важких життєвих обставинах, та їхнім опікунам, таким як: соціально незахищені, діти-сироти, діти, позбавлені батьківської опіки, діти з неблагополучних і малозабезпечених сімей, діти з особливими потребами, багатодітні сім'ї, а на сьогодні діти військовослужбовців, Героїв України та діти з внутрішньо переміщених сімей тощо.

Під час «Уроків стоматологічного здоров'я», які проводяться відповідно до вікової категорії слухачів та проходять у форматі лекторію і практичної частини, ми розповідаємо та навчаємо правил щоденної гігієни та догляду за порожниною рота, на муляжах відпрацьовуємо мануальні навички, розповідаємо про шкідливі звички та їх вплив на організм людини, відповідаємо на запитання, залишаємо пам'ятки-подарунки для контролю і засвоєння знань та вмій. Контроль ефективності проведення «Уроків стоматологічного здоров'я» відбувається за допомогою пасивних методів дослідження, а саме анкетування слухачів «Уроку стоматологічного здоров'я», а також вихователів, учителів дошкільних та шкільних навчальних закладів, викладачів ВНЗ та інших навчальних закладів.

Таким чином, збереження стоматологічного здоров'я та покращення гігієнічного стану порожнини рота шляхом проведення гігієнічного навчання, мотивації і виховання слухачів є одним з провідних напрямів профілактики стоматологічних захворювань. Водночас оптимальним вирішенням проблеми гігієнічного навчання та виховання є проведення «Уроків стоматологічного здоров'я» серед організованих груп населення та видання науково-популярної літератури, адаптованої для різної вікової аудиторії з різним соціальним статусом.

Ключові слова: стоматологічне здоров'я, санітарно-освітня робота, діти.

N.L. Chukhray, Doctor of Medical Sciences, Professor, Head, Department of Orthodontics, Danylo Halytsky Lviv National Medical University, 69 Pekarska str, Lviv, Ukraine, postal code 79010, nchukhray@gmail.com

U.O. Stadnyk, Candidate of Medical Sciences, Associate Professor, Department of Therapeutic Dentistry of Faculty of Postgraduate Education (FPGE), Danylo Halytsky Lviv National Medical University, 69 Pekarska str., Lviv, Ukraine, postal code 79010, uluana74@gmail.com

O.V. Yezerska, Assistant, Department of Pediatric Dentistry, Danylo Halytsky Lviv National Medical University, 69 Pekarska str, Lviv, Ukraine, postal code 79010, doctoroksana@ukr.net

EXPERIENCE IN CONDUCTING “DENTAL HEALTH LESSONS” AS AN INTEGRAL PART OF HEALTH COMMUNICATION

It is known that oral hygiene is one of the most accessible and effective means of preventing diseases of the oral cavity, one of the aspects of which is sanitary and educational work. With this in mind, a team of authors has developed, implemented and tested the regional program “Stomatological Health – for the Children of Lviv” at the Danylo Halytsky Lviv National Medical University, the basis of which is the holding of “Stomatological Health Lessons” for different age groups of the population of Ukraine. In 2020, the name of the program was changed to: “Stomatological health – for the children of Ukraine”.

In the years 2009–2023, many planned of “Stomatological Health Lessons” were held with the participation of dental students, interns, resident doctors and teachers of Stomatological Departments, etc. at Danylo Halytsky National Medical University. The program pays special attention to children who find themselves in difficult life circumstances and their guardians: socially vulnerable, orphans, children deprived of parental care, children from disadvantaged and low-income families, children with special needs, large families, and today, children of military personnel, Heroes of Ukraine and children from internally displaced families, etc.

During “Stomatological Health Lessons”, which are held according to the age category of the students and take place in the format of a lecture and a practical part, we teach the rules of daily hygiene and care of the oral cavity, practice manual skills on dummies, talk about bad habits and their impact on the human body, answer questions, and leave souvenirs-gifts for control and assimilation of knowledge and skills. Control of the effectiveness of the “Stomatological Health Lessons” is carried out with the help of passive research methods, namely, surveying the participants of the “Stomatological Health Lesson”, as well as educators, teachers of preschool and school educational institutions, and teachers of universities and other educational institutions.

Thus, preservation of dental health and improvement of the hygienic condition of the oral cavity by conducting hygienic training and education of students is one of the leading directions of prevention of dental diseases. At that time, the optimal solution to the problem of hygienic education and upbringing is the holding of “Stomatological Health Lessons” among organized groups of the population and the publication of popular science literature adapted for different age audiences with different social status.

Key words: stomatological health, sanitary and educational work, children.

«...Ми боремося за українських дітей на психологічному фронті, щоб побачити в їхніх очах надію»

Олена Зеленська

А ми – на стоматологічному,
щоб побачити усмішку ПЕРЕМОГИ!

Вступ. На сьогодні здоров'я дітей є пріоритетним завданням, вирішення якого турбує лікарів багатьох спеціальностей, бо саме цей показник відображає загальне здоров'я нації [1; 2], а здоров'я нації своєю чергою розгляда-

ється як показник цивілізованості держави, що віддзеркалює соціально-економічне становище суспільства. При цьому очевидно, що виховання свідомого та відповідального ставлення до здоров'я має починатись з раннього дитинства, а ще краще з антенатального періоду розвитку, поступово входить до системи світогляду, ставати складовою частиною загальної культури, духовного світу людини [3].

В останні десятиліття показники здоров'я дітей наблизились до критичного рівня. Підвищується загальна захворюваність

та поширеність патології окремих органів та систем [4; 5; 6]. Цьому сприяє все більший вплив на здоров'я дітей та підлітків чинників екологічного та медико-соціального ризику, погіршення якості харчування, зниження, а подекуди відсутність ефективності традиційних профілактичних заходів тощо. Важливою особливістю сучасності є стрімке зростання кількості та зміна співвідношення чинників ризику, які впливають на розвиток та стан здоров'я дитини [7; 8; 9].

Саме тому проблема стоматологічного здоров'я дітей як складника загального благополуччя соціуму не може не турбувати лікарів-стоматологів. За даними наукових досліджень, частота основних стоматологічних захворювань, які формують стоматологічне здоров'я, серед дітей в Україні залишається високою та становить 65,2–92,3% [10; 11]. У дітей першого року життя поширеність карієсу становить у середньому 12–15%, досягаючи до 6-річного віку майже 85% [12]. У 12-річних дітей поширеність карієсу зубів у різних регіонах України становить від 60% до 83,33% [13]. Початкові ознаки ураження тканин пародонту у вигляді хронічного катарального гінгівіту (ХКГ) діагностуються у 63,5% 3–5-річних дітей і з віком його поширеність зростає: від 64,9% у дітей 6–7-річного віку до 75,5% віком 16–18 років [14].

Тому пошук, розробка та аналіз ефективних методів профілактики стоматологічних захворювань у дітей є важливим напрямом у формуванні стоматологічного здоров'я дитини.

Такий підхід відповідає сучасним рекомендаціям ВООЗ, які висвітлені в резолюції щодо здоров'я порожнини рота, прийнятій у 2021 році на 74-й сесії Всесвітньої асамблеї охорони здоров'я, а також у політичній декларації Всесвітньої федерації стоматологів і ООН. Резолюція рекомендує перейти від традиційного підходу, орієнтованого на лікування патологій, до профілактичного підходу, спрямованого на сприяння збереження здоров'я порожнини рота у сім'ї, школі та на робочому місці й надання своєчасної, комплексної та всебічної допомоги

в рамках системи первинної медико-санітарної допомоги [15; 16; 17].

Відомо, що гігієна, дотримання правил щоденного догляду за органами порожнини рота є одним із найбільш доступних та ефективних методів профілактики захворювань порожнини рота, а формування правильних гігієнічних навичок перебуває у прямій пропорційній залежності від рівня культури здоров'я та догляду за порожниною рота [18]. Дані численних наукових досліджень вказують, що стан гігієни порожнини рота у дітей різного віку, в основному, не є задовільним [19; 20; 21; 22]. На стан гігієни порожнини рота впливає низка чинників, серед яких – недостатня поінформованість, а звідси, необізнаність та відсутність знань та навичок по догляду за порожниною рота, а також низька мотивація [23].

Гігієнічне навчання повинно починатись якомога раніше, оскільки знання та враження, уміння та навички, набуті в ранньому віці, як правило, закріплюються на все життя. У зв'язку з цим запровадження дієвої та цілеспрямованої системи гігієнічного виховання слухачів та навчання конкретних навичок, методів їх проведення, а також впливу шкідливих звичок на розвиток патологій і їх наслідкам служитиме попередженню виникнення стоматологічної захворюваності, сприятиме усуненню причин. Слід відзначити також, що до гігієнічного виховання, крім дітей, обов'язково мають бути залучені батьки, медичні працівники дитячих закладів, учителі, вихователі та викладачі тощо [24; 25; 26].

Основним методом гігієнічного навчання і виховання є санітарно-освітня робота. Її принципи, сформульовані експертами ВООЗ, полягають у тому, що всі профілактичні процедури повинні містити:

- елементи навчання та мотивації;
- необхідний інтегрований підхід до кожної вікової групи;
- матеріал повинен бути цікавим і містити доступну інформацію [27].

Дошкільний та шкільний вік – це найбільш сприятливий час для проведення стоматоло-

гічних просвітницьких програм, формування у дітей свідомого підходу до профілактичних заходів. Підвищення мотивації дітей до формування, зміцнення та підтримки здоров'я порожнини рота – тривалий та копіткий процес, який включає не лише санітарно-просвітницьку роботу та навчання гігієни порожнини рота, але й контроль за їх виконанням. Обов'язкове введення в навчальний процес закладів освіти усіх рівнів «Уроків стоматологічного здоров'я», використання позакласних годин, залучення шкільного психолога можуть суттєво вплинути на мотивацію кожної дитини до щоденного дотримання належної гігієни ротової порожнини, зокрема до збереження свого здоров'я загалом, причому навички гігієни ротової порожнини повинні закріплюватися за участю не лише лікарів-стоматологів, але й батьків, вихователів, учителів та викладачів. Навчальні заходи повинні включати також інформацію про раціональне харчування та здоровий спосіб життя, шкідливі звички та їх вплив на розвиток патологій, вироблення на цій основі переконань у необхідності їх дотримання [28].

Мета – покращення рівня санітарно-освітніх знань та вмінь, відпрацювання та вироблення гігієнічних навичок шляхом проведення «Уроків стоматологічного здоров'я» для різних вікових груп населення України.

Матеріал і методи. З огляду на актуальність та значимість цього питання у Львівському національному медичному університеті імені Данила Галицького у 2007 році групою авторів була розроблена та запроваджена регіональна програма «Дітям Львівщини – стоматологічне здоров'я» [29].

Основою програми є гігієнічне виховання та навчання слухачів різного віку методів та засобів догляду за порожниною рота з використанням засобів профілактики захворювань зубів та тканин пародонту, висвітлення значення питання раціонального та збалансованого харчування у забезпеченні стоматологічного здоров'я, а також впливу шкідливих звичок на розвиток ортодонтичної патології.

Особлива увага у програмі приділяється дітям, які опинились у важких життєвих обставинах, та їхнім опікунам, таким як: соціально незахищені, діти-сироти, діти, позбавлені батьківської опіки, діти з неблагополучних і малозабезпечених сімей, діти з особливими потребами, багатодітні сім'ї, а на сьогодні діти військовослужбовців, Героїв України та діти з внутрішньо переміщених сімей тощо.

Програма складається з декількох етапів:

– першим етапом є мотиваційні бесіди та лекторії для викладачів і медичних працівників закладів освіти;

– другим – лекції і бесіди для батьків, опікунів та ін. на загальних зборах;

– третім – безпосередня робота з гігієнічного виховання в дошкільному, шкільному, ВНЗ чи ін. закладі освіти для колективу (група, клас) відповідної вікової категорії, що проводиться фахівцями зі спеціальності стоматологія з обов'язковим залученням вихователів, учителів та викладачів, оскільки саме вони володіють професійними навичками спілкування з відповідною віковою аудиторією і вмінням створити належну мотивацію до дотримання правил гігієни порожнини рота та збереження здоров'я.

Оптимальним варіантом навчання догляду за порожниною рота в організованих колективах є проведення «Уроків стоматологічного здоров'я» для кожної вікової групи, на яких слухачі отримують та засвоюють інформацію в адаптованій до віку формі, що є мотивацією до виконання. Так, наприклад, діти різного віку значно відрізняються один від одного за функціональними показниками інтелекту, пам'яті, мови, темпераменту тощо. Діти молодшого дошкільного віку засвоюють інформацію і навички за принципом емоційного сприйняття (подобається/не подобається, хочу/не хочу), у дітей середньої дошкільної групи в більшості з'являється функціональна зрілість для засвоєння знань та навичок у вигляді навчання та ін. Для дітей шкільного віку мотиваційними та переконливими є «Уроки стоматологічного здоров'я» у вигляді

лекторіїв з мультимедійними презентаціями з візуалізацією причин та наслідків, практичне застосування та відпрацювання мануальних навичок тощо. А от підлітки та аудиторія дорослих слухачів – це вже дискусійні платформи з мотиваційним викладом, низкою запитань та аргументованими прикладами причинно-наслідкового зв'язку.

Під час складання програми було також враховано, що гігієнічне навчання та виховання повинне бути підпорядковане загальним правилам психопідготовки занять відповідно до віку слухачів, а саме:

- сприяти своєчасному та гармонійному розвитку слухачів відповідної вікової категорії;
- прагнути до того, щоб навчання проходило на фоні позитивних емоцій;
- усувати надмірне психологічне навантаження, що призводить до значної втоми;
- попереджати психотравмуючі ситуації;
- бути простими та доступними для будь-якої вікової аудиторії;
- бути мотиваційними у необхідності навчання та засвоєння знань та вмінь.

З урахуванням того, що більшу частину інформації слухачі засвоюють візуально для проведення «Уроків стоматологічного здоров'я» відповідно до кожної вікової категорії слухачів для практичних занять нами розроблені та підготовлені лекторії та практикуми, мультимедійні презентації, фласери, буклети, стенди, плакати, а також фантоми, муляжі, пам'ятки-розмальовки, дипломи і відзнаки та ін., а сам «Урок стоматологічного здоров'я» поділений на декілька частин. На завершення обов'язковими є відповіді на запитання, мотиваційні приклади, рекомендації тощо.

Результати. Перші «Уроки стоматологічного здоров'я» по догляду за порожниною рота студенти стоматологічного факультету Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького провели ще у 2007 році в закладах освіти для дітей різного віку. З того часу згідно з регіональною програмою «Уроки стоматологічного здоров'я» проводяться планово відповідно до укладених Угод

і меморандумів з відділами освіти, охорони здоров'я, соціальних служб тощо м. Львова та Львівської області. А з 2017 року за спільним погодженням сторін-учасників уперше в Україні «Уроки стоматологічного здоров'я» введено в робочі програми та навчальні плани закладів освіти всіх рівнів для обов'язкового проведення згідно з графіками навчання. Навчання також проводиться під час літньої практики студентів у ДНЗ, літніх таборах, дитячих будинках, будинках сімейного типу та ін.

Отже, у навчальних закладах м. Львова та Львівської області студентами стоматологічного факультету, лікарями стоматологами-інтернами, іноземними студентами та ін. під керівництвом викладачів стоматологічних кафедр Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького за співпраці з партнерами та меценатами від 2007 року і до сьогодні реалізується освітня регіональна програма.

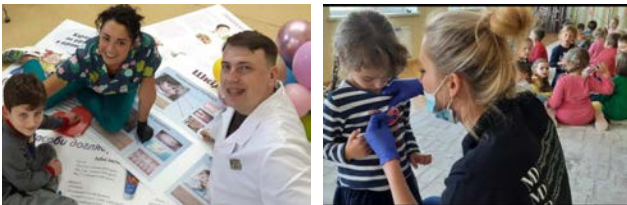
Так, протягом 2017–2018 н.р. «Уроки стоматологічного здоров'я» було проведено у 31 дошкільному навчальному закладі (ДНЗ) для 6684 дошкільнят та в 47 загальноосвітніх школах (ЗОШ) для 13 715 дітей (1–4 класи), протягом 2018–2019 н.р. знання отримали 3 788 дошкільнят (20 ДНЗ) та 8486 школярів (30 ЗОШ, 1–4 класи).

Зокрема, було проведено відкритий «Урок стоматологічного здоров'я» у ДНЗ з інклю-

живною формою виховання. Компетентність фахівців, які працюють в інклюзивній групі, злагодженість їхньої роботи – це одна з умов ефективності дошкільної освіти, тому вихователі, педагоги та інші фахівці, які залучені до навчального та виховного процесу, повинні створювати психоемоційний комфорт. Важливим є те, щоб не дитина підлаштовувалась під систему, а щоб система врахувала її потреби. Успішне перебування дітей в інклюзивних групах – чудовий початок для подальшої освіти, а для наших студентів – новий навчально-освітній досвід.

2019 рік. У парковій зоні розгорнулося імпровізоване «Місто професій». ЛНМУ імені Данила Галицького – перший серед ВНЗ України на національному проєкті. Національний соціальний проєкт з 2013 року збирає площадки з понад 30 тисяч учасників, серед яких близько 10 тисяч – це діти. Команда з викладачів кафедри стоматології дитячого віку та кафедри ортодонції разом зі студентами стоматологічного факультету та зі студентами-іноземцями англійської форми навчання на локації представляли дві спеціальності: дитячий стоматолог та стоматолог-ортодонт. Наша команда доклала величезних зусиль: протягом дня проводили майстер-клас та навчання з «Уроку стоматологічного та ортодонтичного зоров'я», вчили правила, відпрацьовували навички та ін. Того року на проєкті у м. Львові було понад 8 тисяч дітей, які виявляли величезну зацікавленість до нашої локації. Ми впевнені, що всі отримали море позитивних незабутніх вражень. Адже європейські методи навчання та висококваліфіковані викладачі кафедр дають свій результат, оскільки наші випускники є носіями якісної медицини не тільки в Україні але й далеко за її межами.

Також учасники та виконавці програми беруть активну участь у благодійних освітніх заходах згідно з трьохсторонньою Угодою про співпрацю між Львівським національним медичним університетом імені Данила Галицького, Всеукраїнським благодійним фондом (ВБФ) «Подаруй дитині усмішку» Мирослави Дрогомирецької та Службою у справах дітей м. Львова та Львівської області (2013) і підписаним Меморандумом з БФ Kids'Needs UA (2020). Зокрема, такі заходи проводились у дитячих будинках та школах-інтернатах м. Львова та Львівської області: «Оранта» (м. Дрогобич), «Вишенька» (с. Жовтанці), «Добре серце» (с. Новий Милятин), ДДБ № 1 (м. Львів) та ін.

Також у 2020 році вперше проведено спільний «Урок стоматологічного та ортодонтичного здоров'я» для дітей віком 2–18 років та їхніх опікунів з ДБСТ м. Львова. Студентами стоматологами-субординаторами та викладачами навчання проведено у новому форматі лекторій+практика.

Протягом 2020–2021 рр. було реалізовано ще один важливий проєкт за співпраці з ВБФ «Подаруй дитині усмішку» та БО «Українська освітня платформа» у складі мобільної бригади в межах програми

«Громада для сім'ї». «Уроки стоматологічного та ортодонтичного здоров'я» проведено для близько 250 дітей із сімей, які опинились у важких життєвих обставинах. Виконано понад 30 виїздів протягом року у складі мобільної бригади. Це реальна, справжня робота та приклад співпраці між усіма фахівцями, що дуже важливо у щоденному житті. У складі команди відповідальних та небайдужих викладачі кафедри ортодонції та стоматології дитячого віку разом зі студентами-стоматологами та стоматологами-інтернами провели «Уроки стоматологічного здоров'я» у найвіддаленіших районах Львівської області, допомагали, мотивували, доносили знання, переконували та навчали (с. Пустомити, с. Розвадів, с. Сороки Львівські, Шегинська СР, Мурованська ОТГ, с. Верхня Рожанка, м. Новояворівськ, с. Унятичі, Дрогобицький район та ін.)

Напередодні Всесвітнього дня благодійності у вересні того ж року команда лікарів-стоматологів дитячих і студентів стоматологів-інтернів ЛНМУ імені Данила Галицького відвідала Родинний центр «Рясне». Попри основну просвітницьку мету, вчили дітей з понад 20 родин на муляжах чистити зуби, лікарі оглянули дітей, визначали проблеми зубощелепової системи. Також лікарі-волонтери відповіли на запитання батьків і надали консультації щодо потреби лікування виявлених проблем.

З огляду на умови онлайн-навчання через пандемію COVID-19, за попереднім погодженням нами було налагоджено проведення «Уроків стоматологічного здоров'я»

у дошкільних та шкільних навчальних закладах м. Львова та Львівської області з урахуванням безпеки всіх присутніх. Таким чином, протягом 2019–2020 рр. за час COVID-19 «Уроки стоматологічного здоров'я» проведено для 2643 дошкільнят (12 ДНЗ) та 4812 школярів із 18 шкіл, гімназій та ін. м. Львова та Львівської області. Тобто загалом навчаням було охоплено близько 8000 слухачів.

У лютому 2022 р. ми об'єдналися, щоб допомогти! За умов повномасштабного вторгнення, війни, блекаутів ми працювали в укриттях, під час повітряних тривог у бомбосховищах.

Зокрема, у квітні 2022 р. для більш як 100 дітей та їхніх сімей, які опинились в умовах війни, проведено «Урок стоматологічного та ортодонтичного здоров'я» у ЗОШ № 1 та санаторії «Шахтар», а також і для понад 50 внутрішньо переміщених дітей у ЗОШ № 3 м. Трускавця.

У 2022 році спільно з ВБФ «Подаруй дитині усмішку» було розроблено та реалізовано новий формат «Уроків стоматологічного та ортодонтичного здоров'я» у SMART-бібліотеках м. Львова. Зокрема, у травні 2022 р. у приміщенні SMART-бібліотеки мікрорайону Рясне відбувся «Урок...» для дітей-біженців та їхніх батьків, тимчасово переселених з місць бойових дій (м. Запоріжжя та м. Харків). Близько 40 дітей віком від 4 до 11 років мали змогу почути важливу інформацію про догляд за ротовою порожниною. Також у SMART-бібліотеках інших районів м. Львова знання та вміння отримали понад 180 дітей та сім'ї ВПО.

У вересні та червні 2022 р. студентами-стоматологами V курсу стоматологічного факультету разом з викладачами у школі «Алав» при римсько-католицькій парафії св. Йоана Павла II м. Львів-Сокільники, де знайшли прихисток понад 70 внутрішньо переміщених родин, було проведено «Урок стоматологічного та ортодонтичного здоров'я» для дітей ромських переселенців з Лисичанська, Харкова та Харківської області, Покровська, Запоріжжя, Херсона, Дніпрорудного, Миргорода, Малина, Бахмута, Святогорська.

У 2023 р. нами було проведені «Уроки стоматологічного здоров'я» для дітей дошкільних, шкільних закладів освіти і їхніх батьків та студентів і викладачів ВНЗ, а також апробовано нові формати співпраці та проведення у громадах Львова та області та містах України.

Так, до Всесвітнього Дня ортодонтичного здоров'я та Міжнародного дня захисту дітей за сприяння ВБФ «Подаруй дитині усмішку» студентами-стоматологами і викладачами стоматологічних кафедр ЛНМУ імені Данила Галицького та студентами Львівського фахового коледжу індустрії моди проведено новий формат «Уроку стоматологічного та ортодонтичного здоров'я», який включав низку заходів під гаслом «Малюємо усмішку ПЕРЕМОГИ разом» для підтримки сімей учасників бойових дій, дітей захисників України, ВПО тощо.

На запрошення Gen. Ukrainian у освітньо-реабілітаційному таборі Gen.Camp проведено «Урок стоматологічного та ортодонтичного здоров'я» для близько 100 дітей, які стикнулися із жахіттями війни. Просвітницька робота серед дітей, які стали свідками вбивств, пережили бомбардування, обстріли, перебували в окупації, зазнали насильства, переживають втрату – це те, що на сьогодні є вкрай необхідним задля збереження ментального здоров'я та лікування дитячої психотравми.

Також у 2023 році спільно з ВБФ «Подаруй дитині усмішку» було проведено Всеукраїнський марафон «Зав'яжи вузлик на ПЕРЕМОГУ» для дітей військових, Героїв України та ВПО, який складався з «Уроку стоматологічного та ортодонтичного здоров'я» та «Уроку арт-терапії». Марафон проводили на базах вищих навчальних медичних закладів України, зокрема, в Одесі, Дніпрі, Києві, Львові та Ужгороді. З нами працювали та допомагали партнери Rotary Club Kyiv-Sophia (Ukraine), МБФ «Обрій майбутнього». До «Уроку арт-терапії» долучились також студенти закладів мистецтва України та відомі митці. Знаковим та мотиваційним є виготовлення маскувальної сітки спільно з усіма учасниками для потреб захисників ЗСУ.

Таким чином, «Уроки стоматологічного здоров'я» проводяться учасниками освітнього процесу згідно з попередньо узгодженими графіками та затвердженим календарним планом з використанням сучасних педагогічних методик – мультимедійних презентацій, бесід, вікторин, інтелектуальних змагань із подальшим практичним удосконаленням в аудиторії слухачів навичок гігієни порожнини рота, мотивації до догляду за порожниною рота та переконанням до ведення здорового способу життя і збереження стоматологічного здоров'я зокрема. Для контролю обов'язково використовуються методи моніторингу, анкетування, вивчення стану порожнини рота тощо.

За таких умов «Уроки стоматологічного здоров'я» як форма санітарно-освітньої роботи з гігієнічного навчання та виховання серед населення є актуальними та досить ефективними. Така форма активізує розумову діяльність, розвиває творчі здібності, формує вміння знаходити нестандартні шляхи рішення різноманітних питань, розвиває комунікативні та психологічні можливості, вчить взаємодії і співпраці в колективі як майбутніх лікарів, так і слухачів, адже програма розроблена таким чином, що як виконавці в рамках робочих навчальних програм у ній мають можливість брати участь студенти, лікарі-інтерни, клінічні ординатори та ін.

Висновок. Отже, гігієнічне навчання та виховання є однією з основних та необхідних ланок первинної профілактики стоматологічних захворювань і включає:

- дотримання здорового способу життя (раціональний режим побуту, навчання, відпочинку, науково дотриманих норм харчування, особистої гігієни);
- гігієнічне виховання слухачів з питань стоматології;
- поширення знань про здоровий спосіб життя;

– прищеплення навичок догляду за органами ротової порожнини і підтримання їх у здоровому стані.

Окрім того, це передбачає підготовку висококваліфікованих фахівців з різних спеціальностей (дитячий стоматолог, лікар-ортодонт, лікар-стоматолог суміжних дисциплін), є важливою ланкою в організації та наданні лікувально-профілактичної допомоги дітям, а також сприятиме підвищенню навчальної, виховної та наукової роботи з метою покращення стоматологічного здоров'я дітей України.

Таким чином, покращення гігієнічного стану порожнини рота шляхом проведення гігієнічного навчання і виховання серед слухачів є одним з основних напрямів профілактики стоматологічних захворювань. Важливим завданням лікаря-стоматолога, який працює з дітьми та підлітками, поряд з активним впливом на модифіковані фактори ризику виникнення стоматологічних захворювань є підвищення гігієнічних знань дітей і молоді та відповідальності за власне здоров'я. А оптимальним вирішенням проблеми гігієнічного навчання та виховання є обов'язкове проведення «Уроків стоматологічного здоров'я» серед організованих колективів та видання науково-популярної літератури, адаптованої для різної вікової аудиторії.

За нашим глибоким переконанням, здоров'я дитини в Україні повинно стати однією із найбільш пріоритетних галузей охорони здоров'я, бо лише в дитячому віці є оптимальною ефективністю профілактики захворювань. Зважаючи на високий рівень стоматологічної захворюваності, маємо абсолютно всі підстави вважати занепад стоматології дитячого віку вкрай небезпечним, оскільки при цьому руйнуються підвалини здорової нації, адже здоров'я наших дітей є запорукою здоров'я нації в майбутньому. Економлячи на стоматологічній допомозі дітям, держава втрачає стократ більше – здоров'я нації на багато років наперед.

Література:

1. Яценко Л.В. Здоров'я дітей – багатство нації : навчально-методичний посібник. Харків : ВГ «Основа». 2015. 126 с.
2. Корінчак Л.М. Збереження здоров'я – основна глобальна проблема сьогодення. Матеріали XII Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації». Збірник наукових праць. Переяслав-Хмельницький. 2016. № 12. С. 334–336.
3. Оксютенко О.В. Здоров'я молоді – запорука нашого майбутнього. *Медсестринство*. 2015. № 4. С. 8–10.

4. Майданник В.Г., Хайтович М.В., Павлишин Г.А. та ін. Поширеність надлишкової маси тіла та підвищеного артеріального тиску серед школярів різних регіонів України. *Міжнародний журнал педіатрії, акушерства і гінекології*. 2013. Т. 3, № 1. С. 33–39.
5. Габорець Ю.Ю., Дудіна О.О. Динаміка захворюваності дитячого населення України в регіональному аспекті та поширеності між ними хвороб. *Україна. Здоров'я нації*. 2017. № 4. С. 18–28.
6. Неділько В.П., Руденко С.А., Пінчук Л.П. Здоров'я дітей шкільного віку та проблемні питання його покращення. *Міжнародний журнал педіатрії, акушерства і гінекології*. 2017. Т. 11. № 2. С. 5–9.
7. Няньковський С.Л., Яцула М.С., Чикайло М.І. та ін. Стан здоров'я школярів в Україні. *Здоров'я дитини*. 2012. № 5(40). С. 109–114.
8. Романенко С.Ю., Базілевич А.М. Оцінка фізичної активності та здоров'я дітей у м. Києві. *Міжнародний журнал педіатрії, акушерства і гінекології*. 2017. Т.11. № 2. С. 42–46.
9. Хоменко Л.О., Остапко О.І., Біденко Н.В., Голубева І.М. Вплив навколишнього середовища на стоматологічне здоров'я дітей України. *Медична наука України*. 2016. Т. 12, № 1–2. С. 50–57.
10. Каськова Л.Ф., Мандзюк Т.Б., Уласевич Л.П., Андріянова О.Ю., Янко Н.В. Порівняльна характеристика показників карієсу у дітей різного шкільного віку. *Буковинський медичний вісник*. 2019. Т. 23. № 2. С. 10–15.
11. Зюзін В.О., Черно С.В., Френкель Ю.Д., Зюзін Д.В., Мунтян Л.Я. Сучасні аспекти захворюваності гінгівітом та пародонтитом дітей та підлітків України, ефективність лікування та профілактики. *Український журнал медицини, біології та спорту*. 2022. Т. 2. № 36. С. 150–159.
12. Руда І.В., Попова О.І. Епідеміологія карієсу зубів у дітей віком 5–7 років м. Вінниці. *Вісник проблем біології і медицини*. 2014. Вип. 2. Т. 2. С. 126–129.
13. Янчук А.О., Скиба В.Я., Катеринчук І.П., Кузніченко С.О., Скиба О.В. Епідеміологічні дослідження та моніторинг стоматологічної захворюваності у дітей України. *Світ Медицини та Біології*. 2019. № 2 (68). С. 154–158.
14. Змарко Ю.К. Клінічно-патогенетичне обґрунтування використання нанотехнологічного гелю у комплексному лікуванні дітей із хронічним катаральним гінгівітом : автореферат. Львів : Львів. нац. мед. ун-т ім. Данила Галицького. 2018. 20 с.
15. Рубан О.І., Ященко Ю.Б. Наукове обґрунтування функціональної моделі профілактики стоматологічних захворювань серед дорослого населення. *Український стоматологічний альманах*. 2023. № 2. С. 35–41.
16. The Seventy-fourth World Health Assembly (WHA 74.5 (31 May 2021)). *Oral health*. URL: https://apps.who.int/gb/ebwha/pdf_files/WHA74/A74_R5-en.pdf.
17. The General Assembly on the prevention and control of noncommunicable diseases. World Health Organization. EXECUTIVE BOARD 150th session. 11 January 2022. URL: https://apps.who.int/gb/ebwha/pdf_files/EB150/B150_7-en.pdf.
18. Мочалов Ю.О., Розлуцька Г.М., Розлуцька В.З. Дослідження рівня санітарно-гігієнічних знань батьків з питань профілактики карієсу зубів у дітей початкових класів шкіл м. Ужгород. *Новини медицини та фармації*. 2015. № 15 (558). С. 18.
19. Лагода Л.С. Гігієнічний стан порожнини рота в дітей, які проживають у різних екологічних умовах. *Клінічна стоматологія*. 2018. № 2. С. 76–81.
20. Каськова Л.Ф., Попик К.М., Уласевич Л.П., Ващенко І.Ю., Бережна О.Е. Вікові особливості стану гігієни порожнини рота в дітей шкільного віку. *Український стоматологічний альманах*. 2019. № 2. С. 70–74.
21. Удод О.А., Яковлева Н.М., Волошин В.О., Солодка М.М. Гігієна порожнини рота та гігієнічні навички у дітей шкільного віку. *Colloquium-journal*. 2020. № 22 (74). С. 45–47.
22. Чухрай Н.Л., Фур М.Б., Дубецька-Грабоус І.С., Лесіцький М.Ю. Гігієна порожнини рота у дітей із зубощелепними аномаліями. *Вісник стоматології*. 2019. Т. 107, № 2. С. 62–65. doi: 10.35220/2078-8916-2019-32-2-62-65.
23. Damle S.G., Patil A., Jain S., Damle D., Chopal N. Effectiveness of supervised toothbrushing and oral health education in improving oral hygiene status and practices of urban and rural school children: A comparative study. *J Int Soc Prev Community Dent*. 2014 Sep; 4(3): 175–81. doi: 10.4103/2231-0762.142021.
24. Aleksejūnienė J., Brukienė V., Džiaugyte L., Pečiulienė V., Bendinskaitė R. A theory-guided school-based intervention in order to improve adolescents' oral self-care: a cluster randomized trial. *Int J Paediatr Dent*. 2016 Mar; 26(2): 100–9. doi: 10.1111/ipd.12164.
25. Soltani R., Sharifirad G., Mahaki B., Ali Eslami A. The Effect of Oral Health Educational Intervention Program among Mothers of Children aged 1–6, Based on the Theory of Planned Behavior. *J Dent (Shiraz)*. 2020; 21(4): 292–9. doi: 10.30476/DENTJODS.2020.81811.0.
26. Bramantoro T., Santoso C.M.A., Hariyani N., Setyowati D., Zulfiana A.A., Nor N.A.M., Nagy A., Pratamawari D.N.P., Irmalia W.R. Effectiveness of the school-based oral health promotion programmes from preschool to high school: A systematic review. *PLoS One*. 2021 Aug 11; 16(8): e0256007. doi: 10.1371/journal.pone.0256007.
27. Чугу Т.В., Попова О.І., Руда І.В. Досвід проведення «Уроків здоров'я» для дітей

дошкільного, молодшого та середнього шкільного віку м. Вінниці в рамках системи комплексної профілактики захворювань твердих тканин зубів. *Вісник стоматології*. 2012. № 4. С. 113–115.

28. Мандзюк Т.Б. Особливості формування навичок гігієни ротової порожнини у дітей шкіль-

ного віку в умовах карантину. *The Scientific Heritage*. 2021. № 69. С. 25–27.

29. Смоляр Н.І., Єзерська О.В., Стадник У.О., Чухрай Н.Л. Уроки здоров'я як форма впровадження санітарно-просвітньої роботи серед дітей різного віку. *Профілактична та дитяча стоматологія*. 2010. № 1(2). С. 16–22.

References:

- Iashchenko, L.V. (2015). *Zdorovia ditei – bahatstvo natsii: navchalno-metodyichiy posibnyk* [Children's health is the wealth of the nation: educational method. manual]. Kharkiv: VH «Osnova» [in Ukrainian].
- Korinchak, L.M. (2016). *Zberezhenia zdorovia – osnovna hlobalna problema sohodennia* [Maintaining health is the main global problem today]. *Materialy XII Mizhnarodnoi naukovopraktychnoi internet-konferentsii «Tendentsii ta perspektyvy rozvytku nauky i osvity v umovakh hlobalizatsii»: Zbirnyk naukovykh prats – Materials of the XII International Scientific and Practical Internet Conference “Trends and Prospects of the Development of Science and Education in the Conditions of Globalization”*: Collection of Scientific works. Pereiaslav-Khmelnitskyi, 12, 334–336 [in Ukrainian].
- Oksiutenko, O.V. (2015). *Zdorovia molodi – zaporukanashoho maibutnoho* [The health of young people is the key to our future]. *Medsestrynstvo – Nursing*, 4, 8–10 [in Ukrainian].
- Maidannyk, V.H., Khaitovych, M.V., & Pavlyshyn, H.A. (2013). *Poshyrenist nadlyshkovoi masy tila ta pidvyshchenoho arterialnogo tysku sered shkoliariv riznykh rehioniv Ukrainy* [Prevalence of overweight and high blood pressure among schoolchildren in different regions of Ukraine]. *Mizhnarodnyi zhurnal pediatrii, akusherstva i hinekolohii – International Journal of Pediatrics, Obstetrics and Gynecology*, 3(1), 33–39 [in Ukrainian].
- Haborets, Yu.Iu., & Dudina, O.O. (2017). *Dynamika zakhvoriuvanosti dytiachoho naseleння Ukrainy v rehionalnomu aspekti ta poshyrenosti mizh nymy khvorob* [The dynamics of the morbidity of the child population of Ukraine in the regional aspect and the prevalence of diseases among them]. *Ukraina. Zdorovia natsii – Ukraine. Health of the nation*, 4, 18–28 [in Ukrainian].
- Nedilko, V.P., Rudenko, S.A., & Pinchuk, L.P. (2017). *Zdorovia ditei shkilnoho viku ta problemni pytannia yoho pokrashchennia* [Health of school-aged children and problematic issues of its improvement]. *Mizhnarodnyi zhurnal pediatrii, akusherstva i hinekolohii – International Journal of Pediatrics, Obstetrics and Gynecology*, 11(2), 5–9 [in Ukrainian].
- Niankovskyi, S.L., Yatsula, M.S., & Chykailo, M.I. (2012). *Stan zdorovia shkoliariv v Ukraini* [State of health of schoolchildren in Ukraine]. *Zdorovia dytyny – Child's health*, 5(40), 109–114 [in Ukrainian].
- Romanenko, S.Iu., & Bazilevych, A.M. (2017). *Otsinka fizychnoi aktyvnosti ta zdorovia ditei u m. Kyievi* [Assessment of physical activity and health of children in Kyiv]. *Mizhnarodnyi zhurnal pediatrii, akusherstva i hinekolohii – International Journal of Pediatrics, Obstetrics and Gynecology*, 11(2), 42–46 [in Ukrainian].
- Khomenko, L.O., Ostapko, O.I., Bidenko, N.V., & Holubieva, I.M. (2016). *Vplyv navkolishnoho seredovyscha na stomatolohichne zdorovia ditei Ukrainy* [The influence of the environment on the dental health of children of Ukraine]. *Medychna nauka Ukrainy – Medical science of Ukraine*, 12(1–2), 50–57 [in Ukrainian].
- Kaskova, L.F., Mandziuk, T.B., Ulasevych, L.P., Andriianova, O.Iu., & Yanko, N.V. (2019). *Porivnialna kharakterystyka pokaznykiv kariiesu u ditei riznogo shkilnoho viku* [Comparative characteristics of caries indicators in children of different school ages]. *Bukovynskyi medychnyi visnyk – Bukovinian Medical Herald*, 23(2), 10–15 [in Ukrainian].
- Ziuzin, V.O., Chernov, S.V., Frenkel, Yu.D., Ziuzin, D.V., & Muntian, L.Ia. (2022). *Suchasni aspekty zakhvoriuvanosti hinhivtom ta parodontytom ditei ta pidlitkiv Ukrainy, efektyvnist likuvannia ta profilaktyky* [Modern aspects of the incidence of gingivitis and periodontitis in children and adolescents of Ukraine, effectiveness of treatment and prevention]. *Ukrainskyi zhurnal medytsyny, biolohii ta sportu – Ukrainian Journal of Medicine, Biology and Sports*, 2(36), 150–159 [in Ukrainian].
- Ruda, I.V., & Popova, O.I. (2014). *Epidemiolohiia kariiesu zubiv u ditei vikom 5–7 rokiv m. Vinnytsi* [Epidemiology of dental caries in children aged 5–7 years, Vinnytsia]. *Visnyk problem biolohii i medytsyny – Bulletin of problems in biology and medicine*, 2(2), 126–129 [in Ukrainian].
- Ianchuk, A.O., Skyba, V.Ia., Katerynchuk, I.P., Kuznichenko, S.O., & Skyba, O.V. (2019). *Epidemiolohichni doslidzhennia ta monitorinh stomatolohichnoi zakhvoriuvanosti u ditei Ukrainy* [Epidemiological studies and monitoring of dental morbidity in children of Ukraine]. *Svit Medytsyny ta Biolohii – World of Medicine and Biology*, 2(68), 154–158 [in Ukrainian].

14. Zmarko, Yu.K. (2018). Klinichno-patohenytychne obgruntuvannia vykorystannia nanotekhnolohichnoho heliu u kompleksnomu likuvanni ditei iz khronichnym kataralnym hinhivitom [Clinical and pathogenetic justification of use nanotechnological gel in complex treatment children with chronic catarrhal gingivitis]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Lviv: Danylo Halytsky Lviv National Medical University [in Ukrainian].
15. Ruban, O.I., & Yashchenko, Yu.B. (2023). Naukove obgruntuvannia funktsionalnoi modeli profilaktyky stomatolohichnykh zakhvoriuvan sered dorosloho naseleння [Scientific substantiation of the functional model of prevention of dental diseases among the adult population]. *Ukrainskyi stomatolohichnyi almanakh – Ukrainian dental almanac*, 2, 35–41 [in Ukrainian].
16. The Seventy-fourth World Health Assembly (WHA 74.5 (31 May 2021). Oral health. Retrieved from: https://apps.who.int/gb/ebwha/pdf_files/WHA74/A74_R5-en.pdf.
17. The General Assembly on the prevention and control of noncommunicable diseases. World Health Organization. EXECUTIVE BOARD 150th session. 11 January 2022. Retrieved from: https://apps.who.int/gb/ebwha/pdf_files/EB150/B150_7-en.pdf.
18. Mochalov, Yu.O., Rozlutska, H.M., & Rozlutska, V.Z. (2015). Doslidzhennia rivnia sanitarno-hihienichnykh znan batkiv z pytan profilaktyky kariiesu zubiv u ditei pochatkovykh klasiv shkil m. Uzhhorod [Study of the level of sanitary and hygienic knowledge of parents on the prevention of dental caries in primary school children in Uzhhorod]. *Novyny medytsyny ta farmatsii – News of medicine and pharmacy*, 15(558), 18 [in Ukrainian].
19. Lahoda, L.S. (2018). Hihienichnyi stan porozhnyny rota v ditei, yaki prozhyvaiut u riznykh ekolohichnykh umovakh [Hygienic condition of the oral cavity in children living in different environmental conditions]. *Klinichna stomatolohiia – Clinical dentistry*, 2, 76–81 [in Ukrainian].
20. Kaskova, L.F., Popyk, K.M., Ulasevych, L.P., Vashchenko, I.Iu., & Berezhna, O.E. (2019). Vikovi osoblyvosti stanu hihieny porozhnyny rota v ditei shkilnoho viku [Age-specific features of oral hygiene in school-aged children]. *Ukrainskyi stomatolohichnyi almanakh – Ukrainian dental almanac*, 2, 70–74 [in Ukrainian].
21. Udod, O.A., Yakovleva, N.M., Voloshyn, V.O., & Solodka, M.M. (2020). Hihiena porozhnyny rota ta hihienichni navychky u ditei shkilnoho viku [Oral hygiene and hygienic skills in school-aged children]. *Colloquium-journal*, 22(74), 45–47 [in Ukrainian].
22. Chukhray, N.L., Fur, M.B., Dubetska-Hrabous, I.S., & Lesitskyi, M.Iu. (2019). Hihiena porozhnyny rotauditei i zzuboshchelepnymanomaliiamy [Oral hygiene in children with malocclusions]. *Visnyk stomatolohii – Bulletin of dentistry*, 107(2), 62–65. <https://doi.org/10.35220/2078-8916-2019-32-2-62-65>.
23. Damle, S.G., Patil, A., Jain, S., Damle, D., & Chopal, N. (2014). Effectiveness of supervised toothbrushing and oral health education in improving oral hygiene status and practices of urban and rural school children: A comparative study. *J Int Soc Prev Community Dent*, 4(3), 175–181. <https://doi.org/10.4103/2231-0762.142021>.
24. Aleksejūnienė, J., Brukienė, V., Džiaugyte, L., Pečiulienė, V., & Bendinskaitė, R. (2016). A theory-guided school-based intervention in order to improve adolescents' oral self-care: a cluster randomized trial. *Int J Paediatr Dent*, 26(2), 100–109. <https://doi.org/10.1111/ipd.12164>.
25. Soltani, R., Sharifirad, G., Mahaki, B., & Ali Eslami, A. (2020). The Effect of Oral Health Educational Intervention Program among Mothers of Children aged 1–6, Based on the Theory of Planned Behavior. *J Dent (Shiraz)*, 21(4), 292–299. <https://doi.org/10.30476/DENTJODS.2020.81811.0>.
26. Bramantoro T., Santoso C.M.A., Hariyani N., Setyowati D., Zulfiana A.A., Nor N.A.M., Nagy A., Pratomawari D.N.P., & Irmalia W.R. (2021). Effectiveness of the school-based oral health promotion programmes from preschool to high school: A systematic review. *PLoS One*, 16(8), e0256007. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0256007>.
27. Chuhu, T.V., Popova, O.I., & Ruda, I.V. (2012). Dosvid provedennia «Urokiv zdorovia» dlia ditei doshkilnoho, molodshoho ta serednoho shkilnoho viku m. Vinnytsi v ramkakh systemy kompleksnoi profilaktyky zakhvoriuvan tverdych tkanyn zubiv [The experience of conducting “Health Lessons” for children of preschool, junior and high school age in Vinnytsia within the framework of the system of comprehensive prevention of diseases of the hard tissues of the teeth]. *Visnyk stomatolohii – Bulletin of dentistry*, 4, 113–115 [in Ukrainian].
28. Mandziuk, T.B. (2021). Osoblyvosti formuvannia navychok hihieny rotovoi porozhnyny u ditei shkilnoho viku v umovakh karantynu [Peculiarities of formation of oral hygiene skills in school-aged children under quarantine conditions]. *The Scientific Heritage*, 69, 25–27 [in Ukrainian].
29. Smoliar, N.I., Yezerska, O.V., Stadnyk, U.O., & Chukhray, N.L. (2010). Uroky zdorovia yak forma vprovadzhennia sanitarno-prosvitnoi roboty sered ditei riznoho viku [Health lessons as a form of implementation of sanitary and educational work among children of different ages]. *Profilaktychna ta dytiacha stomatolohiia – Preventive and children's dentistry*, 1(2), 16–22 [in Ukrainian].